

Anna Makišová¹

Univerzita v Novom Sade, Filozofická fakulta

<https://orcid.org/0000-0002-2535-4089>

PREKLADY UČEBNÍČ Z GEOGRAFIE PRE ZÁKLADNÚ ŠKOLU²

V príspevku sa zameriame na preklady učebníc zo srbského do slovenského jazyka z vyučovacieho predmetu geografia pre základnú školu. Predmetom výskumu sú učebnice, ktoré vyšli vo vydavateľstve Klett v Belehrade v rokoch 2019 – 2021. Budeme si všímať a analyzovať preklady vlastných podstatných mien (vlastné mená a priezviská, názvy kontinentov, štátov, miest, riek, vrchov a pod.), všeobecných podstatných mien, niektorých značiek a interpunkčných znamienok do slovenčiny. Budeme analyzovať, ako sú transkribované jednotlivé grafémy z cyriliky (ћ, њ, џ, х, њ, љ) pri prepise do latinského písma. V príspevku poukážeme aj na to, či sa v preložených učebniciach dodržiava pôvodný pravopis, ako sú zapísané rodné mená a priezviská z latinského a gréckeho jazyka, ako aj z iných jazykov. Kedy sa zachováva pôvodný pravopis cudzojazyčných mien a grafémy z pôvodného jazyka a kedy sa mená poslovenčujú. Z aspektu slovenského jazyka si budeme všímať aj preklady ženských srbských priezvisk do slovenčiny. Taktiež nás bude zaujímať, ako sa prekladajú názvy miest, kedy používame nezdomácnené zemepisné názvy a kedy používame poslovenčenú podobu. V príspevku uvedieme aj niektoré odklony z pravopisného hľadiska, ktoré sa vyskytli v učebniciach.

Kľúčové slová: slovenský jazyk, srbský jazyk, preklad, vlastné meno, transkripcia

Predmetom nášho výskumu budú učebnice z geografie pre základnú školu pre piaty, šiesty a ôsmy ročník³ preložené zo srbského do slovenského jazyka. Učebnice vyšli vo vydavateľstve Klett v Belehrade. Všetky tri učebnice preložila prekladateľka Milina Križanová. Jazykovú úpravu piatackej učebnice urobila Katarína Melegová-Melichová, šiestackej Anna Horvátová a ôsmackej Anna Hrková.

¹ makisova@ff.uns.ac.rs

² Tento príspevok je parciálnym výsledkom v rámci projektu *Preklad ako zložka vyučovacieho procesu*, ktorý financuje Regionálne ministerstvo vysokoškolského vzdelávania a vedeckovýskumnej činnosti Vojvodiny (v origináli Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost Vojvodine).

³ p. Pramene V., VI., VIII.

Výber učebníc bol náhodný. Učebnice obsahujú okrem textu aj fotografie, mapky, tabuľky, grafy a pod., pod ktorými alebo v rámci ktorých je text, ktorý si tiež budeme všimáť a bude predmetom nášho výskumu. Pri uvádzaní príkladov nebudeme odkazovať na konkrétnu stranu a učebnicu, z ktorej sme excerpovali. Len v prípade, ak to budeme považovať za dôležité, uvedieme spomenuté údaje.

Učebnice z geografie sme si zvolili z toho dôvodu, že nás zaujalo, ako sa zapisujú a prekladajú rozličné geografické názvy a ako sa pritom dodržiavajú pravidlá pri zapisovaní, ktoré platia v spisovnej slovenčine. Pri výskume sme postupovali tak, že sme najprv excerpovali materiál z preložených učebníc a potom sme vyhľadávali ekvivalent v origináli. Vyexcerpovaný korpus sme následne zoradzovali do jednotlivých tematických okruhov (priezviská, názvy kontinentov, krajín, miest, sídlisk, oceánov, riek, morí, vrchov, pohorí, plošín a pod.). Uvedený materiál sme porovnávali v slovenskom a v srbskom jazyku a analyzovali z jazykového aspektu (najmä pravopisného). Zaujímalo nás, či sa v slovenčine dodržiava pôvodný pravopis, ako zapisujeme vlastné mená (najmä inojazyčné, preložené do slovenského jazyka), ako sú zapísané srbské grafémy, či sa dodržiavajú pravidlá transkripcie do slovenčiny a pod. V príspevku uvedieme aj niektoré odklony z pravopisného hľadiska, ktoré nastali pod vplyvom srbského jazyka.

Aby bol preklad dobrý, jeho prekladateľ musí ovládať ako východiskový, tak aj cieľový jazyk. Predpokladáme, že prekladateľka všetkých spomínaných učebníc dobre pozná terminológiu z tohto odboru. Milina Križanová bola dlhé roky zamestnaná ako prekladateľka vo vláde autonómneho regiónu Vojvodiny (v origináli Pokrajinska vlada Vojvodine) a navyše aj v predchádzajúcich rokoch prekladala učebnice z geografie do slovenského jazyka, ktoré vyšli vo vydavateľstve Ústavu pre učebnice v Belehrade.

O prepise zo srbčiny do slovenčiny sme písali už v štúdií *Preklady učebníc Svet okolo nás, Príroda a spoločnosť a Dejepis 6* do slovenčiny v zborníku prác *Preklad vo výskumoch vojvodinských Slovákov*, ktorý bol uverejnený v elektronickej podobe.

Pôvodné učebnice, ktoré boli predmetom nášho výskumu, sú napísané po srbsky, cyrilikou. Predtým, ako budeme uvádzať príklady, uvedieme pravidlá prepisu zo srbčiny (na zapisovanie sa používa cyrilika) do slovenčiny (používa sa latinka). Riadili sme sa pravidlami, ktoré sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu. (Makišová, 2023: 10)

Samotný názov učebnice je premenovaný v porovnaní s predchádzajúcimi učebnicami, ktoré sa používali vo vyučovaní na druhom stupni základného vzdelávania. Učebnice, ktoré sa doteraz používali, vyšli vo vydavateľstve Ústavu pre

učebnice v Belehrade. Používalo sa pomenovanie zemepis. Na označenie učebníc, podľa ktorých sa v súčasnosti vyučuje, je použité apelatívum gréckeho pôvodu geografia. Predpokladáme, že aj v ďalších dokladoch (v triednej knihe a v žiackej knižke žiakov) je použitý vhodný termín v súlade s premenovaním vyučovacieho predmetu.

Ako sme už spomenuli vyššie, základným predpokladom dobrého prekladu je, aby prekladateľ dobre ovládal východiskový a aj cieľový jazyk. Preto si profesia prekladateľa vyžaduje neustále štúdium, zdokonaľovanie sa v materinskom jazyku a poznanie toho druhého jazyka. Učebnice, ktoré boli predmetom nášho výskumu, ako už bolo naznačené, prekladala osoba, ktorá má bohaté skúsenosti v prekladateľskej praxi a aj v odbore geografia. Ďalší aspekt, ktorý je dôležitý pri preklade a ktorý by sa mal zohľadniť, je fakt, že nie vždy má prekladateľ dostatok času na to, aby si overil správnosť informácií. Prekladateľ jednoducho prekladá text, ktorý dostane do rúk. Niekedy sa môže stať, že zo strany autora môže dôjsť k porušeniu jazykovej normy alebo k ortografickej chybe ako vo východiskovom texte, tak aj v preklade. Môže to viesť k pochybnostiam, či je chyba naozaj chybou alebo či vyplynula z originálu a je súčasťou východiskového textu.

Analýza vyexcerpovaného korpusu

Vlastné mená a priezviská. V rámci tejto skupiny uvedieme príklady vlastných osobných mien prebraných z gréckeho a latinského jazyka, priezvisk zo srbského jazyka a aj z iných jazykov (taliankeho, nemeckého, poľského, portugalského), ktoré sa vyskytli v skúmaných učebniciach.

Vlastné mená prebrané z gréckeho a latinského jazyka sa v slovenčine najčastejšie končia na -es, -us, -os v nominatíve jednotného čísla. Pri ohýbaní sa uvedené zakončenie odsúva (*Eratosthenes* – *Ератостен*, *Manouelos* – *Манолло*). Prekladateľka uvedené pravidlo dodržala. Propriá gréckych filozofov sú zapísané podľa pravidiel slovenského a srbského pravopisu, napr. *Anaximandros* – *Анаксимандер*, *Eratosthenes* – *Ератостен*, *Ptolemaios* – *Птоломеј*. V slovenčine sa podľa pravidiel grécke a latinské mená zapisujú grafémou x. Aj v tomto smere prekladateľka dodržala uvedené pravidlo. Cudzie vlastné mená a priezviská sa vyskytli iba v nominatíve jednotného čísla.

Pri transkribovaní vlastného mena a priezviska nemeckého geografa Alexandra von Humboldta (*Alexander von Humboldt* – *Александр фон Хумболт*) sa dodržiavajú pravidlá zápisu v slovenčine. Pri hesle Alexander sa v *Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G* uvádza, že toto vlastné meno píšeme s písmenom x. V *Pravidlách slovenského pravopisu* (ďalej PSP) sa zasa uvádza, že pri prepise zo srbského písma sa кс v slovenčine zapisuje ako ks: *Aleksander*. Pri zapisovaní mena *Alexander* sa prekladateľka riadila pravidlami zapisovania vlastných mien grafémou x. Srbskú grafému x do slovenčiny podľa PSP transkribujeme ako h: Humboldt. Ďalej uvidíme, že srbskú grafému x niekedy do slovenčiny

transkribujeme aj ako ch (v slovenčine rozlišujeme grafémy a hlásky h a ch, kým v srbčine hrtanová hláska h neexistuje). Grécke vlastné meno *Platón* – *Платон* si v slovenčine zachováva v koreni slova dlhé ó, čo je pre slovenský jazyk cudzie.

Meno portugalského moreplavca *Fernando Magellan* – *Фернандо Магелан* je v oboch jazykoch zapísané podľa pravopisných pravidiel. Aj pri zapisovaní ďalších mien a priezvisk z talianskeho a poľského jazyka sa dodržiavajú v učebnici pravidlá slovenského pravopisu, zachováva sa pôvodná podoba *Giordano Bruno* – *Ђордано Бруно*, *Galileo Galilei* – *Галилео Галилеј*, *Mikuláš Kopernik* – *Никола Коперник*.

Pri zapisovaní vlastných mien a priezvisk prebraných zo srbského jazyka sa používajú srbské grafémy (ć, đ, nj, dž, g) podľa PSP, ako napr.: *Jovan Cvijić* – *Јован Цвијић*, *Vuk Stefanović Karadžić* – *Вук Стефановић Караџић*, *Arsenije III. Černojević* – *Арсеније III Чарнојевић*, *Paja Jovanović* – *Паја Јовановић*, *Jovan Đorđević* – *Јован Ђорђевић*, *Tanja Parezanovićová* – *Тања Парезановић*, *Dragoslav Srejović* – *Драгослав Срејовић*.

Priezviská ženského rodu. V učebniciach, ktoré boli predmetom nášho výskumu, sa vyskytli aj slovenské ženské priezviská. Ide o prekladateľku a jazykové redaktorky, ktoré vykonali jazykovú úpravu textu. Priezviská majú prechýlenú podobu v súlade s pravidlami slovenského jazyka: *Milina Križanová*, *Katarína Melegová-Melichová*, *Anna Horvátová*, *Anna Hrková*. Srbské ženské priezviská, ktoré sa vyskytli v skúmaných učebniciach, sú zapísané podľa pravidiel, teda v prechýlenej podobe. Pritom sú uplatnené pravidlá prepisu cyrilských písmen do latinky (ć, đ, nj, ks, g): *Tanja Parezanovićová* – *Тања Перазић*, *Anđelka Jovanovićová* – *Анђелка Јовановић*, *Ana Georgievová* – *Ана Георгиев*, *Zorana Petrovićová* – *Зорана Петровић*, *Sanja Manojlovićová* – *Сања Манојловић*, *Iva Bašovićová* – *Ива Башовић*, *Sanja Topalovićová* – *Сања Топаловић*, *Danijela Obradovićová* – *Данијела Обрадовић* *Arsićová* – *Арсич*, *Gordana Kneževićová* – *Гордана Кнежевић* *Orlićová* – *Орлић*, *Aleksandra Milikićová* – *Александра Муликић*.

Názvy kontinentov. Podľa PSP píšeme názvy kontinentov a subkontinentov s veľkým začiatočným písmenom (Ondrejovič et al., 2013: 59). V našom výskume sme vyexcerpovali tieto vlastné mená: *Latinská Amerika* – *Латинска Америка*, *Ázia* – *Азија*, *Afrika* – *Африка*, *Severná Amerika* – *Северна Америка*, *Južná Amerika* – *Јужна Америка*, *Antarktída* – *Антарктик*, *Európa* – *Европа*, *Austrália* – *Аустралија*. V oboch jazykoch sa dodržiava pravidlo o písaní veľkých písmen. Aj viacсловné pomenovania kontinentov píšeme s veľkým začiatočným písmenom.

Názvy planét. Podľa PSP (Ondrejovič et al., 2013) sa názvy planét, hviezd, komét a iných objektov vo vesmíre píšu s veľkým začiatočným písmenom. Rovnako tak aj v srbčine sa názvy planét píšu s veľkým začiatočným písmenom. V našom výskume sme nezaznamenali odklon od uvedeného pravidla, napr.: *Zem* – *Земља*, *Mliečna cesta* – *Млечни пут*, *Slnko* – *Сунце*, *Proxima* – *Приксима*, *Orión* – *Орион*,

Veľký a Malý voz – Велика и Мала кола, Veľká a Malá medvedica – Велики и Мали медвед, Polárka – Северъача, Mliečna dráha – Кумова слама. Pri preklade *Mliečna dráha* sa v zátvorke uvádza po srbsky *Kumova slama*, lebo pomenovanie bolo utvorené podľa srbskej legendy. Pomenovanie objektov vo vesmíre ako *Slniečna sústava – Сунчев систем* sme v slovenčine v našom výskume zaznamenali zapísané dvojako: v piatačkej učebnici (V.: 13) je spojenie napísané s malým, ale aj s veľkým začiatočným písmenom. Podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* z roku 2003 a *PSP* sa slnečná sústava ako astronomický pojem, druh objektov vo vesmíre píše s malým začiatočným písmenom. Ďalej v registri pojmov v slovenskej učebnici (V.: 124) sa slnečná sústava uvádza s malým začiatočným písmenom. Pri opätovnom vydaní učebnice z geografie odporúčame uvedenú rozkolísanosť upraviť a zapísať jednotne. Oproti tomu v srbsčine dvojslovné pomenovanie *Сунчев систем* píšeme s veľkým začiatočným písmenom. Možno to ovplyvnilo prekladateľku a lektorku. Ďalšie názvy planét, ktoré sa vyskytli v učebnici, sú podľa *PSP* zapísané s veľkým začiatočným písmenom: *Merkúr – Меркур, Venuša – Венера, Zem – Земља, Mars – Марс, Jupiter – Јупитер, Saturn – Сатурн, Urán – Уран, Neptún – Нептун, Pluto – Плутон, Mesiac – Месяц.* Pomenovanie *Halleyho kométy* podľa Edmunda Halleya, astronóma britského pôvodu, v slovenčine píšeme podľa pôvodu, kým v srbsčine *Халејева комета*. Pri zapisovaní názvov planét v oboch jazykoch sa dodržali pravidlá pravopisu až na jednu výnimku.

Názvy oceánov, morí a riek. Pri názvoch oceánov a morí dvojslovné pomenovanie pozostáva z prídavného mena, ktoré píšeme s veľkým začiatočným písmenom, a všeobecného podstatného mena. V oboch skúmaných jazykoch platia rovnaké pravopisné pravidlá. Nezaznamenali sme odklon od normy, napr.: *Atlantický oceán – Атлантски океан, Tichý oceán – Тихи океан, Indický oceán – Индијски океан, Severný ľadový oceán – Северни ледени океан, Jadranské more – Јадранско море, Čierne more – Црно море, Egejské more – Егејско море, Iónske more – Јонско море, Tyrrenské more – Тиренско море.* Pri niektorých sa dodržiava pôvodný pravopis v slovenčine (*Iónske more, Tyrrenské more*). Zaužívaná je slovenská podoba pomenovaní a pri všetkých sa uplatňujú pravidlá slovenského pravopisu. Pri názvoch riek sa zvyčajne neuvádza druhové označenie, všeobecné podstatné meno. Pomenovania riek sú vo väčšine jednoslovné. Pri tých, ktoré sú nám bližšie, sa používa poslovenčená podoba, napr.: *Dunaj – Дунав, Tisa – Тиса, Sáva – Сава, Timok – Тимок, Drina – Дрина, Volga – Волга, Tamiš – Тамиш, Ibar – Ибар, Vrelo – Врело, Godina – Година, Níl – Нил.* Pri dvojslovných pomenovaniach v oboch jazykoch sa pri zapisovaní píše veľké začiatočné písmená, napr.: *Veľká Morava – Велика Морава, Západná Morava – Западна Морава, Južná Morava – Јужна Морава, Biely Drim – Бели Дрим.* Na označenie kanálovej siete sa používa viacslovné pomenovanie *Dunaj-Tisa-Dunaj*, ktoré píšeme so spojovníkom. V učebnici pre ôsmy ročník nie je jednotne zapísané, a to dokonca na

rovnakej strane (VIII.: 166). Raz je uvedené so spojovníkom bez medzery, kým v druhom prípade je napísané tiež so spojovníkom, ale medzi slovom a spojovníkom je medzera. Pri opätovnom vydaní učebnice navrhujeme upraviť podľa pravopisných pravidiel.

Názvy krajín, miest, územných celkov. V rámci tejto skupiny slov rozlišujeme vlastné mená, pri ktorých sa uplatňuje transkribovanie názvov zo srbského jazyka do slovenského: *Prokuplje – Прокупље, Knjaževac – Књажевац, Žitoradja – Житорађа, Doljevac – Дољевац, Djunis – Ђунис, Vošnjane – Бошњане, Svrlijig – Сврљиг, Svodje – Свође, Pečenjevce – Печењевице, Sićevo – Сићево*. V uvedených vlastných menách sa podľa transkripcie uplatňuje písanie grafém lj, nj, ć, dj. Je len otázne, ako budú čítať spoluhlásku dj tí, ktorí nepoznajú srbský jazyk. Či to bude mäkká spoluhláska d', alebo dve spoluhlásky dj. Podľa PSP sa uvádza, že graféma ħ sa môže do slovenčiny transkribovať ako dj alebo đ. Je na autorovi, pre ktorú grafému sa rozhodne.

Pri zapisovaní nezdomácnených zemepisných názvov, vzdialených miest, krajín a pod. sa tieto zapisujú v pôvodnej podobe tak, ako sa píšu v pôvodnom jazyku. Rovnako tak aj pomenovanie mesta v Nemecku píšeme v nezdomácnenej podobe *Aachen*, kým v srbcine je zapísané podľa výslovnosti *Ахен, Мекка – Мека, Liverpool – Ливерпул, Guinea Bissau – Гвинеја Бисау*. Iné pravidlo platí pri zapisovaní veľkých alebo hlavných miest európskych štátov, názvov krajín, keď sa používa pôvodná cudzia podoba a vedľa nej aj zaužívaná slovenská podoba: *Wien – Viedeň, Paris – Paríž – Париз, Roma – Rím, Italia – Taliansko, Schweiz – Švajčiarsko, Rakúsko – Austria*. Upriamili by sme pozornosť na jeden fakt, ktorý sa uvádza v PSP:

V kartografických dielach (na mapách, v atlasoch a iných príručkách), rovnako zemepisných dielach (v odborných prácach), encyklopedických dielach a pod. sa na prvom mieste uvádza pôvodný názov, popri ňom (v zátvorkách, menším typom písma a pod.) vžitá slovenská podoba. (Ondrejovič et al., 2013: 41)

V praxi je viditeľný určitý odklon. V mapkách v učebniciach geografie sa uvádza iba jeden názov, preklad, resp. transkripcia do slovenčiny. Z praktických dôvodov by sa písanie dvoch podôb ani nedalo realizovať, lebo mapky v učebniciach majú rozmer najčastejšie na pol strany, resp. sú aj menšie, čo by spôsobilo ťažkosti pri používaní, názov by bol ťažko čitateľný. Vo Vojvodine sa poslovenčujú aj tie pomenovania miest, ktoré sú nám blízke, a tiež tie, v ktorých žije slovenské obyvateľstvo vo Vojvodine. Všimli sme si, že pri používaní hlavného mesta Srbska používateľ slovenského jazyka zo Slovenskej republiky použije tvar *Beograd*, kým používatelia slovenského jazyka vo Vojvodine používajú poslovenčenú po-

dobu *Belehrad*. Rovnako tak aj v uvedených učebniciach sú poslovenčené podoby názvov miest *Belehrad – Београд*, *Nový Belehrad – Нови Београд*, *Nová Pazova – Нова Пазова*, *Nový Sad – Нови Сад*, *Báčska Palanka – Бачка Паланка*, *Stará Pazova – Стара Пазова*, *Sriemska Mitrovica – Сремска Митровица*, *Zreňanin – Зрењањин*. Ako príklad poslovenčovania uvádzame aj príklady názvov krajín z mapiek, ktoré sa vyskytli v učebnici pre 6. ročník, napr.: *Turecko – Турска*, *Grécko – Грчка*, *Albánsko – Албанија*, *Čierna Hora – Црна Гора*, *Srbsko – Србија*, *Taliansko – Италија*, *Bosna a Hercegovina – Босна а Херцеговина*, *Rumunsko – Румунија*, *Bulharsko – Бугарска*, *Severné Macedónsko – Северна Македонија*, *Chorvátsko – Хрватска*, *Slovinsko – Словенија*, *Maďarsko – Мађарска*, *Rakúsko – Аустрија*, *Slovensko – Словачка*, *Česko – Чешка*, *Ukrajina – Украјина*, *Moldavsko – Молдавија*. Uvádzame aj niekoľko príkladov poslovenčených európskych miest: *Londýn – Лондон*, *Paríž – Париз*, *Berlín – Берлин*, *Rím – Рим*, *Atény – Атина*, *Kujev – Кујев*, *Viedeň – Беч*, *Темеšvár – Темишвар*, *Budín – Будим*, *Záhreb – Загреб*, *Florenca – Фиренца*, *Sasko – Саксонија*, *Benátky – Венеција*, *Štrasburg – Страсбург*.

V učebnici pre ôsmy ročník je podané učivo o Srbsku. Vo väčšine sa používa zaužívaný názov Srbsko. Keď ide o oficiálny názov, v učebnici sa prekladá ako Republika Srbsko. Podľa dostupných zdrojov a rozličných zákonných aktov na území Slovenskej republiky zaužívané spojenie pre náš štát je Srbská republika.

Súčasťou Srbska sú aj dve autonómne oblasti *Vojvodina – Војводина* a *Kosovo a Metóchia – Косово и Метохија*. Podľa PSP grafému x do slovenčiny transkribujeme ako h. Nemôžeme jednoznačne povedať, že vo všetkých pozíciách v slovenčine transkribujeme ako h, keďže v slovenčine rozlišujeme hrtanovú hlásku h a zadopodnebnú hlásku ch. Preto nie vo všetkých pozíciách transkribujeme len ako h, konkrétne aj pri lexéme *Metóchia*. V učebniciach, ktoré boli predmetom nášho výskumu, v spojení *Kosovo a Metóchia* použitá je spoluhláska ch.

Názvy plošín. Pri pomenovaní plošín použité sú slovenské podoby: *Báčska (Telečská) – Бачка (Телечка)*, *Titelská – Тителска*, *Sriemska – Сремска*, *Banátska – Банатска*, *Tamišská – Тамишка*. Pri odvodzovaní prídavných mien sa dodržiava pravidlo o rytmickej krátení v slovenčine.

Názvy pohorí. Názvy pohorí tiež píšeme s veľkým začiatočným písmenom. Keď ide o cudzojazyčné, dodržiava sa pravidlo, podľa ktorého sa zapisujú cudzie prebrané pomenovania, napr.: *Chimborazo – Чимборасо*, *Kilimandžáro – Килиманџаро*, *Mount Kenya – Кенија*. Pri zapisovaní pohorí na území Srbska, ktoré sú od nás vzdialené (t. j. od používateľov slovenského jazyka v oblasti Vojvodiny), sa ich názvy neposlovenčujú, ale je zaužívané srbské pomenovanie a pri zapisovaní sa používajú srbské grafémy (až na jednu výnimku (*Mrkonjský vis – Мркоњски вис*): *Veletin – Велетин*, *Oblik – Облик*, *Grot – Грот*, *Zvečan – Звечан*, *Treska – Треска*, *Ostrovica – Островица*, *Kupinova Glava – Купинова Глава* (v

dvojslovnom pomenovaní v oboch jazykoch všeobecné podstatné meno píšeme s malým začiatočným písmenom: *Kupinova glava – Купинова глава*) *Sokolske planine – Соколске планине*, *Bukulja – Букуља*, *Tilva Njagra – Тилва Њагра*, *Kumastakan – Кумастакан*, *Prvulove Čuke – Првулове чуке* (druhá časť dvojslovného pomenovania je rozdielne zapísaná v dvoch jazykoch). Podľa vysvetlenia v srbčine čuka je pomenovanie pre vrch. Podľa *PSP* v slovenčine všeobecné podstatné meno píšeme s malým začiatočným písmenom, správna podoba je *Prvulove čuke*. V šiestackej učebnici na mapke sú označené názvy pohorí v Srbsku, ktoré sú od nás vzdialené. Zapísané sú po srbsky a použité sú aj srbské grafémy (ć, lj): *Lepa gora*, *Tresibaba*, *Jablanica*, *Suva planina*, *Vidlič*, *V. Jastrebac*, *M. Jastrebac*, *Stara planina*, *Ozren*, *Jablanica*, *Babička gora*. Na tej istej mapke (VI.: 33) pohorie *Vlašská hora* a *Svrljišké hory* sú preložené a zapísané po slovensky. V ôsmackej učebnici je pomenovanie *Frušká hora – Фрушка гора* preložené a zapísané po slovensky, ale názvy ďalších pohorí sú zapísané po srbsky: *Velika Rudoka*, *Šarplanina*, *Vršačke planine*, *Kukavica*, *Goljak*, *Radan*, *Sokolovica*, *Vidojevica*, *Pasjača*, *Jastrebac*, *Dukat*, *Rujan*, *Besna kobila*, *Čemernik*, *Ostrozub*, *Bukovik*, *Stara planina*, *Suva planina*. Pri dvojslovných pomenovaniach všeobecné podstatné meno v oboch jazykoch je zapísané s malým začiatočným písmenom. Dodržiavajú sa pravopisné pravidlá platné v oboch jazykoch.

Všeobecné podstatné mená a niektoré značky. V učebnici pre šiesty ročník sa vyskytlo všeobecné podstatné meno vidiek (VI.: 80) ako synonymum apelatívov dedina, striedajú sa obidve: *sídla vidieckeho typu*; *sídla dedinského alebo vidieckeho typu*; *aktivita obyvateľstva vo vidieckych sídlach*. Uvedená lexéma sa vyskytuje v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* a v *Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G*. Domnievame sa, že našim žiakom je bližšia a pre naše prostredie je zaužívanejšia lexéma *dedina*. Lexéma *vidiek* sa neosvojila a nepoužíva sa bežne v našej jazykovej praxi (ide o našu organizáciu osídlenia a zaradenie na osi dedina – mesto). Pravdepodobne to pocítila a pochopila aj prekladateľka, keď ďalšie členenie podľa polohy a výzoru už uvádza: *dediny skupinového typu*, *dediny rozptýleného typu* a *dediny lineárneho typu*. V učebnici sa tak striedajú lexémy *vidiek* a *dedina*, ktoré, myslíme si, môžu mýliť žiakov šiesteho ročníka.

Ak má žiak vpísať niečo na určité miesto, používa sa nejednotné pomenovanie v učebniciach, ktoré boli predmetom nášho výskumu. V piatackej učebnici sa používa apelatívum *pole*: *do prázdnych polí* (V.: 58), *do zodpovedajúcich polí* (V.: 54), *vyplň prázdne polia tak...* (V.: 106). V šiestackej učebnici je to taktiež nejednotné, strieda sa apelatívum *políčko*: *do zodpovedajúceho prázdneho políčka* (VI.: 10), *do prázdnych políčok* (VI.: 32); a *pole*: *do zodpovedajúcich polí* (VI.: 17). Dokonca, na tej istej strane sa vyskytli obidve uvedené apelatíva: *do prázdnych polí*, *do zodpovedajúceho prázdneho políčka* (VI.: 10). V ôsmackej učebnici sa používa lexéma *pole*: *do príslušného poľa* (VIII.: 49); *do prázdneho poľa napíš*

(VIII.: 82); *zapišeš do príslušného poľa* (VIII.:102). Nechceme to označiť za veľkú chybu, ale myslíme si, že vzhľadom na identickú prekladateľku pri všetkých troch učebniciach by sa mala/mohla používať jednotná lexéma.

V učebniciach, ktoré boli predmetom nášho výskumu, sme si všimli aj niektoré odchýlky z pravopisného hľadiska. Chyby nastali pod vplyvom srbského jazyka, prekladateľka a jazykové korektorky nerešpektovali pravidlá v slovenčine pri zapisovaní stupňov a ďalších odchýlok, ktoré uvádzame nižšie. V piatackej učebnici geografie sú vyjadrené stupne Celzia. V srbčine a v slovenčine sa rozdielne zapisujú stupne Celzia. V slovenčine sa značky jednotiek, keď ide o stupne, oddeľujú od číselnej hodnoty medzerou. Značka jednotky Celziovej teploty je °C, pričom označenie stupňa ° a písmeno C tvoria jeden celok a píše sa bez medzery. Číselná hodnota sa od značky jednotky Celziovej teploty oddeľuje medzerou, napr. 6000 °C, kým v srbčine sa číselná hodnota od značky Celziovej teploty neoddeľuje medzerou. Uvedené pravidlo v piatackej učebnici geografie vo vydání po slovensky sa pravidelne nedodržovalo: 28°C (V.: 65), 1 000°C (V.: 63), 26°C (V.: 74), 0°C (V.: 77). V ôsmackej učebnici je zapísané podľa pravidiel slovenského pravopisu: 44,9 °C (VIII.: 61), 7,9 °C (VIII.: 66), 80 °C (VIII.: 70).

Nejednotné v učebnici geografie pre 5. ročník bolo aj zapisovanie teploty pod bodom mrazu a nad bodom mrazu: -90 °C (V.: 63), -89,2 °C, + 56,7 °C (V.: 64), -70°C (V.: 77). Ide o znamienka - a +, ktoré píšeme v slovenčine bez medzery medzi číslicou a znamienkom, a keď vyjadrujeme teplotu pod bodom mrazu, vtedy píšeme kratšiu čiaročku, čiže spojovník.

V našom výskume sme vyexcerpovali aj odchýlky pri zapisovaní percent v slovenčine. Znak na označenie percenta sa najčastejšie používa v matematike. No niekedy aj v iných vedných odboroch potrebujeme vyjadriť niečo v percentách. Tak aj v učebnici geografie pre 5. ročník na vyjadrenie množstva, t. j. koľko z úhrnného povrchu Zeme prekrýva voda, autori použili percentuálne vyjadrenie. Pri zapisovaní treba prihliadať na pravidlá pravopisu v každom jazyku. V slovenčine medzi číslovku a značku percenta je potrebné vždy vložiť medzeru. V srbčine medzeru medzi číslovkou a značkou percenta nedávame. Uvedené pravidlá sa v učebnici po srbsky dodržiavali, kým v učebnici v slovenskom vydání sa pravopisné pravidlo nedodržalo: 71%, 28% (V.: 24), 29% (V.: 25), 78%, 21% (V.: 62), 85%, 30%, 5%, 15%, 70%, 95% (V.: 64). Pri opätovnom vydání navrhujeme zapisovanie percent upraviť podľa pravidiel. V učebnici pre ôsmy ročník sa uvedené pravopisné pravidlo dodržiavalo: 8 % (VIII.: 165), 40 % (VIII.: 159), 24 % (VIII.: 158).

Pravopisné pravidlá platia aj pri písaní interpunkčných znamienok spojovníka a pomlčky. V učebnici pre ôsmy ročník sa nedodržia pravidlo o písaní spojovníka a pomlčky (na niektorých miestach), napr.: *Srbsko - sever*; *Srbsko - juh* (VIII.: 21); súčasťou Republiky Srbsko sú dve autonómne pokrajiny - *AP Vojvodina* a *AP Kosovo a Metóchia*; spôsobili vyvyšovanie najstaršej pevniny v tejto časti

- *Srbsko-macedónskeho masívu* (VIII.:31); z jednej panvy nové dve - *panónska a valašsko-pontská* (VIII.: 32); *množstvom zrážok (700–800 mm)* (VIII.: 65); *teplota vody 20–34 °C, 34–38 °C* (VIII.: 69); *obýva asi 450–500 jedincov* (VIII.: 90); *prehľad počtu obyvateľov 1948-2011* (VIII.: 97). Pri opätovnom vydaní navrhujeme urobiť opravy.

Po pozornom nahliadnutí do preložených učebníc geografie môžeme konštatovať, že prekladateľka vynaložila veľké úsilie na to, aby čo najlepšie, najpresnejšie a najvýstižnejšie preložila učivo zo spomínaného predmetu. Prekladateľka má bohaté prekladateľské skúsenosti a to aj v odbore geografie. Aj napriek tomu sa v prekladoch vyskytli niektoré nedopatrenia, ktoré navrhujeme pri opätovnom vydaní učebníc odstrániť. Tiež si myslíme, že príčinou chýb bola časová tieseň, prekladateľka a osoby, ktoré mali na starosti jazykovú úpravu – možno nemali dostatok času na to, aby si dilemy overili a konzultovali nielen s odborníkmi v uvedenej oblasti, ale aj so samotnými lingvistami. Tiež sa nazdávame, že pri prekladaní učebníc chýba jedno ohnivko, a to osoba skúseného redaktora, ktorá by zosúladila terminológiu. Redaktorská práca vo vydavateľstve by zvýšila kvalitu každej učebnice.

Literatúra

- Buzássyová, K., Jarošová, A. (Hl. red.) (2006). *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. <https://slovník.juls.savba.sk/>
- Kačala, J., Pisárčiková, M., Považaj, M. (2003). *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Veda. <https://slovník.juls.savba.sk/>
- Makišová, A. (2023). Preklady učebníc Svet okolo nás, Príroda a spoločnosť a Dejepis 6 do slovenčiny. V M. Šimáková Speváková (Ed.), *Preklad vo výskumoch vojvodinských Slovákov* (str. 9 – 28). Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade. <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2023/978-86-6065-787-1>
- Pisárčiková, M. (Red.) (2004). *Synonymický slovník slovenčiny*. 3. nezm. vyd. Veda. <https://slovník.juls.savba.sk/>
- Považaj, M. (2013). *Pravidlá slovenského pravopisu*. VEDA, vydavateľstvo SAV.

Pramene

- V.: Kovačević, V., Topalovićová, S. (2019). *Geografija. Učebnica pre 5. ročník základnej školy*. Klett.

- VI.: Parezanovićová, T. (2020). *Geografia. Učebnica pre 6. ročník základnej školy*. Klett.
- VIII.: Plazinićová, T. (2021). *Geografia. Učebnica pre ôsmy ročník základnej školy*. Klett.
- Ковачевић, В., Топаловић, С. (2019). Географија. Уџбеник за 5. разред основне школе. Клетт.
- [Kovačević, V., Topalović, S. (2019). *Geografija. Udžbenik za 5. razred osnovne škole*. Klett]
- Парезановић, Т. (2020). Географија. Уџбеник за 6. разред основне школе. Клетт.
- [Parezanović, T. (2020). *Geografija. Udžbenik za 6. razred osnovne škole*. Klett]
- Плазинић, Т. (2021). Географија. Уџбеник за 8. разред основне школе. Клетт.
- [Plazinić, T. (2021). *Geografija. Udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Klett]

Ана Макишова

ПРЕВОДИ УЏБЕНИКА ИЗ ГЕОГРАФИЈЕ ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Резиме

У раду смо анализирали преводе са српског на словачки језик уџбеника из географије за основну школу. Сва три уџбеника која су била предмет нашег истраживања, превела је Милина Крижанова. Занимало нас је како се пишу и преводе различити географски називи и у којој мери се поштују правописна правила словачког књижевног језика, да ли се у словачком тексту поштује изворни правопис, како пишемо властита имена (пре свега она страног порекла, у преводу на словачки језик), како су записане српске графеме, да ли се поштују правила транскрипције која важе у словачком језику. Предмет нашег истраживања била су властита имена из грчког и латинског језика, презимена из српског и других језика (италијанског, немачког, пољског, португалског) која су се нашла у истраживаним уџбеницима. Анализирали смо начин транскрипције појединих српских ћириличних графема (ћ, њ, џ, х, њ, љ) на латиницу. У нашем истраживању смо пратили да ли се поштују правописна правила код записивања назива континената, планета, океана, мора, река, земаља, места и планина.

У истраживању смо се посветили и неким заједничким именицама (нпр. *vidiek*), писању римских бројева и начину записивања степена Целзијуса и процената у словачком и српском језику.

Кључне речи: словачки језик, српски језик, превод, властита именица, транскрипција

Anna Makišová

TRANSLATION OF PRIMARY SCHOOL GEOGRAPHY TEXTBOOKS

Summary

In the report, we talk about the translation of primary school Geography textbooks from Serbian into Slovak language. All three textbooks that were the subject of our research were translated by Milina Križanová. We were interested in how different geographical names are written down and translated and how the rules for writing them that apply in official Slovak are observed. Whether the original spelling in Slovak is observed, how we write our own names (especially foreign names translated into Slovak), how Serbian graphemes are written, and whether the rules of transcription into Slovak are observed. The subject of our research was proper personal names taken from the Greek and Latin languages, surnames from the Serbian language, but also from other languages (Italian, German, Polish, Portuguese), which appeared in the assessed textbooks. We analysed how individual graphemes from the Cyrillic alphabet (ћ, њ, џ, х, њ, љ) are transcribed when transliterated into the Latin script. In our research, we focused on whether the rules of Slovak spelling are observed when writing down the names of continents, planets, oceans, seas, rivers, countries, cities and mountain ranges.

In the research, we also focused on some common nouns (countryside), writing Roman numerals, how we write degrees Celsius and percentages in Slovak and Serbian.

Keywords: Slovak language, Serbian language, translation, proper nouns, transcription